

ZVIERACIA A ĽUDSKÁ DUŠA, ČÍTANIE PLOTINA

RÓBERT KARUL, Filozofický ústav SAV, Bratislava

KARUL, R.: Animal Soul and Human Soul: Reading Plotinus
FILOZOFIA 68, 2013, Supplementary Issue No 1, p. 91

The article offers an explication of the concepts of middle soul or middle man. The non-individual animal soul, being rather a capacity of feeling, is joined with individual rational human soul. From the connection of these heterogeneous souls imagination as a middle faculty arises. The lower imagination transcribes the desires of sensitive soul into images, while the higher imagination transcribes the contemplations of the intellect into words. Middle man having the faculty of imagination weighs the value of desire by comparing the image of desire with what he acquires by the discursive expressions of the intellect. In case of compliance he tries to satisfy the desire, but if the rational imagination is not consistent with the image the desire leads to, he abandons the desire. Thus the middle man is not the place of an automatic transcription of desire/image/discourse/intellect in any direction. It is rather a place where the choice of true desires is made – the choice that constitutes a virtuous person.

Keywords: Imagination – Human soul – Animal soul – Middle man – Practical virtue

Keď povieme zvieracia duša a ľudská duša, mohli by sme mať dojem, že je medzi nimi napriek rozdielu istá podobnosť. Že ide v oboch prípadoch o jednotlivú dušu, len inej kvality, iného vzťahu k intelektu. To, ako vidí tieto dva druhy duše Plotinos, je zarážajúce, prinajmenšom spočiatku neintuitívne. Práve tento pohľad nás povedie k tomu, že zvieraciu dušu, ktorá sa vyznačuje vnímaním, budeme môcť spájať s vonkajškom a ľudskú, ktorá sa vyznačuje myslením, s vnútorným, ich prepojenie zabezpečí imaginácia, ktorá sa vytvára po napojení druhej na prvú.

*

Upriameme pozornosť na živočíšnu dušu. Na to musíme prejsť ešte k inej duši, k duši sveta. A od duše sveta k duši hypostáze. Tu sa konečne môžeme zastaviť. Duša hypostáza je druhou odvodeninou Jedného, po Intelekte. Venuje sa hľadaniu na intelekt a nevenuje sa ničomu nižšiemu od nej, čo inak znamená, že sa nevenuje svetu a živým bytostiam, ktoré ho obývajú. Z nej sa rodí duša sveta, ktorá je rovnako nezávislá od sveta, ale jej pohľad smeruje aj tam dolu a tvorí a následne ovláda svet. Duša hypostáza je univerzálna, duša sveta, keďže sa venuje inej veci, svetu, je jednotlivou dušou. Má preto rovnaký charakter ako jednotlivé duše, ktoré zvykneme pripisovať ľuďom, len jej pôsobnosť a sila sú dokonalejšie. Jednotlivá duša, ktorou je duša sveta, teda vytvára a vedie svet. Svet nemôžeme chápať len ako miesto, kde sa nezávisle od neho vyskytnú rastliny, živočíchy a ľudia. Je to určite svet v jeho neživom chápaní, hviezdy, zem, ale rovnako aj rastliny a živočíchy.

Rastliny a živočíchy sú vytvorené touto všeobecnou dušou sveta, sú vytvorené na základe preniknutia zárodočných foriem (λόγοι σπερματικοί) do hmoty, pričom vzniká telo, ktoré je v týchto prípadoch živým telom. Zárodočné formy, ktoré sú vyslané dušou sveta, týmto vytvarovaním tela vnášajú doň schopnosti, pri rastlinách vegetatívnu schopnosť, inak povedané, schopnosť rásť a žiť sa, v prípade živočíchov sa k vegetatívnej schopnosti pridáva schopnosť cítenia. Plotinos nie je veľmi dôsledný v používaní výrazov vegetatívna a citlivá schopnosť a často sa stáva, že namiesto schopnosti cítenia spomenie jednoduchšie schopnosť rastu ako generický pojem pre schopnosť života. Spomínal som zatiaľ, že zárodočné formy, isté tvary sú nositeľmi určitých schopností, nepoužil som na ich pomenovanie slovo duša. Schopnosť rásť a cítiť Plotinos označuje aj ako duše – vegetatívnu dušu a cítiacu dušu.

Vytvorením živého tela sa vytvárajú živé bytosti, rastliny a živočíchy, ktoré majú nižšiu dušu, no nemajú individuálnu dušu. Nižšia duša im je daná dušou sveta a menovite jej najnižšou zložkou – prírodou. Zvieracia duša sa obmedzuje na vegetatívnu a senzitivnú schopnosť. Ide o schopnosti, ktoré sú definované negatívne voči racionalite ako iracionálne. Takéto duše by mali byť úplne závislé od duše sveta a v istom zmysle by mali sledovať poriadok, ktorý im duša sveta predpisuje. Tento poriadok sa nazýva prozreteľnosť.

Na vytvorení nižších stvorení dušou sveta, na tom, že sú nositeľmi „neosobnej“ vegetatívnej alebo senzitivnej duše bez príspevku duše individuálnej, sa znalci Plotinovho diela zhodujú. Zhoda nie je úplná, pretože niektorí si myslia, že len rastliny nemajú individuálne duše, a iní zas, že ich nemajú ani rastliny, ani živočíchy. Táto otázka sa môže zdať scholastická, no určuje ďalší rozvoj nášho textu.

Zástancom prvého postoja je Richard Dufour: „Zem, hviezdy a rastliny sú teda vytvorené dušou sveta, zatiaľ čo nerozumné aj rozumné živočíchy pochádzajú z individuálnych duší. Keď individuálne duše prinášajú senzitivnú dušu telám, ktoré už vlastnia vegetatívnu dušu, objavia sa nerozumné živočíchy; keď im prinášajú senzitivnú a racionálnu, zrodia sa ľudia“ (Dufour 2006, 101).

Hneď v nasledujúcom texte zborníka o dvojitom charaktere ľudskej duše (*L'âme amphibie*) uvádza Stéphane Toulouse druhú predstavu:

„Tak sa u Plotina objavuje (nie idea tela – vozíka duše, ale) idea nižšej duše, ktorú chápe ako vozík vyššej vtelenej duše. Táto nižšia duša je iracionálna, zakúšajúca časť, ktorá schopná pohnutia, keď si spomína; je tiež εἶδωλον duše, ale nie duše, ktorá tvorí naše autentické „ja samo““ (Toulouse 2006, 120).

Napriek do istej miery odlišnej terminológii (a myšlienkovému obsahu, ktorý predbieha sled našich vlastných úvah) je možné obe citácie dať do vzájomného vzťahu: keď je v druhom úryvku reč o iracionálnej zakúšajúcej duši, je vlastne reč o zvieracej, senzitivnej duši. Zvieracia duša je tu stvorená pred pristúpením ľudskej (individuálnej) duše.¹

Z nejakého dôvodu duša sveta nie je jedinou jednotlivou dušou, existujú aj duše,

¹ Uznávame, že táto otázka je zložitá a že ju nemôžeme rozhodnúť na tomto mieste, pre obe pozície možno nájsť v Plotinovom texte oporné miesta, uvádzame jedno z nich v prospech druhej pozície: „Keď sa do zverov nevsunie ľudská duša, vtedy ich život pochádza z osvetlenia tela univerzálnou dušou“ (*En. I, 1* (53); Plotin 1997, 27, Plotin 2010, 197).

ktoré sú nám, povedal by som, známejšie – jednotlivé ľudské duše. Jednotlivé duše majú rozličné osudy, môžu zotrvať pri univerzálnej duši, duši hypostáze, alebo – a tu je ten zarážajúci rys – môžu zostúpiť do živých tiel, do zvieracích tiel, ktoré pripravila príroda. Duša sveta v nich pripravila pre jednotlivé duše akési príbytky. Raz používa Plotinos nehybnú metaforu príbytku, raz zas Toulousom spomenutú pohybovú metaforu vozíka.

„Ostatní si žrebovaním delia kúsky už jestvujúceho tela, predchádza im univerzálna duša, ich sestra, ktorá im dopredu pripravila ich príbytky“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 71, Plotinos 2005, 71). „Duša tam postavila chrámy pre bohov, príbytky pre ľudí a iné veci pre iné stvorenia“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1933, 77, Plotinos 2005, 81).

Metafora vozíka sa neodlišuje len tým, že je pohybová. Na rozdiel od príbytku sa s ňou nestretávame pri opise zostupu individuálnej duše do živého tela, ale pri opise procesuality ich dvojitého existovania, záverom skúmania procesu je: „... tieto dve duše vytvárajú jednu, jedna slúži ako vozík (ἐποχῆται) druhej“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 100, Plotinos 2005, 113).

*

Odbočme na chvíľu a preskúmame myšlienku, ktorú prináša odlišný opis zostupu: „A ľudské duše? Vidia svoje obrazy ako v Dionýzovom zrkadle a zhora sa k nim vrhajú“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 79, Plotinos 2005, 83). Nestretávame sa tu s ďalším problémom? Nepochybne. Nevenovali sme doposiaľ pozornosť tomu, ako si duša vyberá príbytok, do ktorého vkĺzne. Neodolateľnosť² zostupu duše do príbytku je spôsobená tým, že príbytok je pripravený na mieru duše, spoznáva sa v ňom. Určuje jej charakter, no vo zvláštnom zmysle, že zodpovedá jej charakteru ešte pred zostúpením. Individuálna duša má identitu, charakter, ešte pred zostúpením do tela. Nie je tento postulát v posune voči bezkrvnému a netelesnému Plotinovmu intelektualizmu (kontemplativizmu)? Sme náchylní tvrdiť, že je voči nemu v protiklade. Pri tejto myšlienke je Plotinos málo plotinovský a ostáva príliš platónsky. Musí potvrdzovať špecifický charakter jednotlivéj duše, keď chce zachovať myšlienkový obsah mýtu o Er z X. knihy *Ústavy*. Duša z Er je totiž úplne individualizovaná a zachováva si telesné charakteristiky, prinajmenšom charakteristiky, ktoré sme zvyknutí pripisovať telu. Zachováva si svoje túžby, teda niečo, čo je pripisované u Plotina len tej zložke duše, ktorá je zvierat'u daná dušou sveta. Čistá jednotlivá duša sa nemôže vopred vyznačovať tým, čo k nej pristúpi ako zložka zvierat'a (aby sme dotiahli myšlienku do konca, dopovedzme, že charakter duše vopred daný tam, kde sa vlastne nemôže vyskytovať, je nielen kompatibilný s platónskym mýtom o Er, ale aj v mýte sa odrážajúcou koncepciou trojzložkovej duše, ktorá ako nižšie duše integruje to, čo zvykneme považovať za znaky tela. Mýtus a logos sú homogénne).

Individuálny charakter obrazov, s ktorými sme sa stretli v predchádzajúcej citácii, prevláda aj v nasledujúcich úryvkoch a prípadná dvojznačnosť je posunutá na stranu individuality:

² Na neodolateľnosť poukazuje spomenutie Dionýzovho zrkadla.

„Nezostupuje vždy rovnako, ale raz viac, inokedy menej, dokonca aj v prípade jedného a toho istého rodu živých tvorov. Každá duša zostupuje do tela vytvoreného na to, aby ju prijalo a zhodovalo sa s jej vlastným vnútorným rozpoložením; sú prenesené do tela, ktorému sa najviac podobajú, jedna do tela človeka, druhá do tela zvierat'a, rôzne duše do rôznych zvierat. (...) Čas [zostupu] je pre každú iný; ale keď nadíde, duša zostupuje ako na povel herolda do tela, ktoré je jej prispôsobené; je vtedy poháňaná a unášaná magickou silou neodolateľnej príťažlivosti“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 80, Plotinos 2005, 85).

Zostupovať viac alebo menej znamená nadobúdať rozličný charakter, no zostupujeme viac či menej preto, že už máme rozličný charakter. V tejto súvislosti je dôležitý dôvok „dokonca aj v prípade jedného a toho istého rodu živých tvorov“, ktorý neutralizuje domnienku, že od miery zostupu závisí vtelenie do rozličných rodov živých tvorov, a posilňuje predstavu, že od nej závisí rozličnosť charakteru jednotlivcov toho istého rodu.

*

Vráťme sa opäť k hlavnej trase nášho premýšľania: Živé telá, ktoré doteraz rástli, pohybovali sa a cítili, ale nemali nijaké myslenie, sú týmito vozíkmi alebo týmito príbytkami. Odhliadnuc od tejto zaujímavej až smiešnej metaforiky sa hneď na začiatku stretávame s problémom, že to, čo by sme mali tendenciu považovať za jedinú dušu, je vlastne spojením dvoch duší, vegetatívnej – povedané zjednodušene – a ľudskej, ktorú by sme mohli považovať za racionálnu, ak nie hneď intelektuálnu. Tieto dve duše akoby do seba zapadnú a vytvoria dušu, ktorá sama seba chápe ako jednu dušu, napriek zásadnej dvojitosti. Tento prvok by sme mohli nazvať fenomenologickou slepou škvrnou: „Dvojitosť našich duší nám vo všeobecnosti uniká; pretože dokážu vytvoriť jednu a prvá slúži ako vozík druhej“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 99 – 100, Plotinos 2005, 113).³

Druhým problémom tohto spojenia je otázka, čo vlastne považuje Plotinos za človeka, čo považuje za „my“⁴. Ľudská duša, „my“ ostáva i po napojení sa na vegetatívnu dušu oddelená od tohto cítiaceho a živého tela – od zvierat'a, obe zložky sa neprenikajú a nevytvárajú ten empirický zlepenec (rastu, cítenia a rozumu), ktorý sme zvyknutí považovať

³ Fenomenológia by mohla túto slepotu odstrániť pojmom „limitnej subjektivity“ (Vydrová 2007, 672), príkladom ktorej sú „nemlúvňatá/deti, živočíchy/zvieratá, pomätení ľudia/duševne chorí a iní/cudzí/neznámi“ (Depraz 2007, 403, porovnaj Vydrová 2007, 672). Limitnú subjektivitu by bolo treba presunúť zvonka dovnútra podľa vzoru, ktorý poskytuje tehotenstvo (ako na metaforu sa naň odvoláva aj Levinasovo myslenie „druhého vo mne“): „v skúsenosti tehotenstva dochádza k uvedomovaniu si druhého vo vlastnom tele, ktoré sa spočiatku možno deje spôsobom určitého stretu, navykania si na iné, na jeho ohlasovanie, ktoré sa môže premeniť až tak, že ono druhé sa stane do takej miery vlastné, že postupne akoby začne obsadzovať miesto matky, začne vládnuť jej telom, určovať ju“ (Vydrová 2007, 672). „V konečnom dôsledku sa stáva všadeprítomným a robí ma cudzou mne samej. Nielenže ma naplňuje, ono ma zaplavuje“ (Depraz 2003, 175, citované podľa Vydrová 2007, 672). Samozrejme, správnu distribúciu toho, čo je vlastné a čo cudzie, by sme museli urobiť s prihliadnutím k plotinovskej filozofii.

⁴ „My“ sa stáva v plotinovskej filozofii slávnym slovom.

za človeka.⁵ Ako to teda je, keď máme na dolnej strane duše zviera a na hornej strane duše intelektualizovaného človeka, ktorý je zvyčajne a väčšinou ľuďom absolútne neznámy?⁶

Plotinos vysvetľuje výraznú odlúčenosť vyššej duše a „naše“ stotožnenie sa s telom pohltením odlesku vyššej duše v starostiach oň:

„Duša sveta je vždy vo vyššej oblasti, pretože nezostupuje dolu a neobracia sa k zmyslovým veciam; naše duše tam naopak nie sú vždy, pretože majú pre seba obmedzený kúsok hmoty, ktorý je im pridelený v tomto svete a pretože dozerajú na telo, ktoré vyžaduje celú ich pozornosť. (...)“

Je to akoby sme povedali o zdravom človeku žijúcom medzi inými zdravými ľuďmi, že sa venuje veciam, ktoré sa majú urobiť a spoznať, ale keď je chorý, stará sa len o svoje telo, ktoré ho plne zamestnáva a ktorému celkom patrí“ (*En. IV, 3 (27), Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 69, Plotinos 2005, 68-69).

„Navyše, osvetlené veci vyžadujú všetku ich starostlivosť; tak ako sa lodivod na loďke zmietanej búrkou celý oddáva starosti o loď, zabúda na seba a nemyslí na nebezpečenstvo, že strokotá, rovnako aj duše sklznú nižšie než treba a strácajú zo zreteľa vlastné záujmy“ (*En. IV, 3 (27), Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 84, Plotinos 2005, 91).

*

No nie je to tak, že táto predstava vôbec nedokáže vystihnúť empirického človeka s jeho podielom myslenia a čiastočne racionalizovanou emocionalitou? S akousi pohyblivosťou a nie harmonickou, ale predsa len mierou racionality v jeho správaní? To by sme však napojenie chápali veľmi mechanicky, alebo málo mechanicky, jednoducho nepochopili: napojením sa tieto dve zložky duše, senzitívna a racionálna, dostávajú do blízkosti a vzájomne na seba pôsobia. Senzitívna duša pôsobí tak, že poskytuje duši podnety, a najmä obrazy, ktoré sa na tieto podnety viažu, a to prostredníctvom svojej vyššej časti vystúpivšej po napojení, ktorú by sme nazvali imaginácia. Nižšia racionálna časť zostúpivšia takisto po napojení je tiež imagináciou, odlišnou od tej citlivej, a pôsobí tak, že prepisuje myšlienky intelektualizovanej duše do tej „obrazovej“ podoby, ktorou je *logos* alebo diskurz. Senzitívna a racionálna duša už nie sú oddelené, priestor medzi nimi obsadili dve imaginácie so sprostredkujúcou úlohou.

O oboch imagináciách sa dozvedáme pri príležitosti Plotinovo zisťovania, čo je pamäť. Táto črta imaginácie, jej súvis s pamäťou však pre náš text nie je dôležitý, preto od nej budeme odhliadať:

„Keď sa teda pamäť odlišuje od schopnosti vnímať (keďže pamäť sa týka predmetov daných v minulom čase zmyslovým vnímaním), treba, aby pamäť takisto vnímala predmety, ktorých spomienku bude neskôr mať. Nič totiž nebráni tomu, aby spomienka mala

⁵ Na tomto mieste odkazujeme na podobnosti v úvahe Josefa Fulku o „vlčích deťoch“, zámer Fulkovho textu je explicitne širší, ako potvrdiť de Condillacove (a odvodené Itardove) teoretické postoje, avšak v *hrubých* rysoch možno povedať, že plotinovský človek, tak ako sa nám javí v tomto momente vývoja našej úvahy, redukovaný oddelenosťou od intelektu na živočíšnosť, zodpovedá vlčíemu dieťaťu so základnými potrebami, bez schopnosti reči, a tým aj bez rozvinutého myslenia (Fulka 2011, najmä 15-16).

⁶ Toto rozlíšenie na telo a intelekt je to, čo získame čítaním 53. rozpravy, I, 1, *Čo je zviera, čo je človek?* (Plotinos 1997, Plotinos 2010).

vnímaný predmet, ktorým je obraz, a že pamäť a jej zachovávanie patria imaginácii. Vnem sa končí v imaginácii a keď vnem už nie je, predmet videnia v imaginácii ostáva“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 98, Plotinos 2005, 110).

Z tohto úryvku je dôležité prevziať, že vnímanie (cítenie, senzitivita zvierat'a) pokračuje v človeku vzhľadom na vnímanie novou mohutnosťou, imagináciou.

„A čo spomienka na myslenie intelektu? Jestvuje aj obraz tohto myslenia? Ak obraz sprevádza každé myslenie (ako hovorí Aristoteles), pretrvávanie tohto obrazu, ktorý je akoby odrazom myslenia, vysvetľuje spomienku na poznaný predmet; ak by to tak nebolo, bolo by treba hľadať niečo iné. Azda je do imaginácie prijímané slovné vyjadrenie, ktoré sprevádza myslenie. Lebo myslenie je niečo nedeliteľné a kým sa nevyjadrí navonok, kým ostáva vnútri, uniká nám. Reč tým, že sa rozvíja a že prechádza zo stavu myslenia do stavu obrazu, odráža myslenie ako zrkadlo; a tak je myslenie vnímané, zachytáva sa a môžeme si naň spomenúť“ (En. IV, 3 (27), *Ťažkosti spojené s dušou I*, Plotinos 1993, 99, Plotinos 2005, 111).

Tento úryvok predstavuje imagináciu, ktorá prepisuje myslenie intelektualizovanej duše do nám známej podoby myslenia viazaného na reč. Popritom znova vidíme, že bez sprostredkovania imagináciou by „empirickému“ človeku myslenie intelektualizovanej duše ostávalo neprístupné.⁷

*

Čo by z existencie tejto strednej duše ďalej vyplývalo na predpokladanej empirickej úrovni? Odpoveď nám Plotinos poskytuje rozvinutím teórie praktických cností. Keď Plotinos hovorí o cnostiach, rád sa pristavuje pri intelektuálnych cnostiach. Má na to nespochybniteľné dôvody, pretože len intelektuálne cnosti vystihujú to, čím je pravý človek. K intelektuálnym cnostiam sa viaže rovnaký problém ako k pravej duši – nie sú empirické, vôbec nesúvisia s tým, čo nazývame cnosťami v bežnom chápaní. Ak si aj zachovávajú mená bežných cností, ako sú napríklad spravodlivosť či odvaha, nemajú s nimi obsahovo nijakú podobnosť, sú len rozmanitými pomenovaniami pre jednu vec, mimotelové a mimosvetkové kontemplovanie foriem. Plotinos venuje v rozprave *O prozreteľnosti* praktickej cnosti pomerne veľa miesta, a tak spoznáваме cnostného človeka⁸. Praktická cnosť je tu predstavená ako tá, ktorá sa nevyskytuje, ale je žiaduca.⁹

„Ak sú deti telesne zdatné, ale duševne nespôsobilé v dôsledku nedostatočnej výchovy, v bitke porazia spolužiakov, ktorí nedostali nijakú telesnú a duševnú výchovu: keď im ukradnú jedlo a vezmú im pekné oblečenie, čo máme robiť iné, než sa na tom smiať? Nemá zákonodarca pravdu, keď dovoľí, aby utrpeli túto ujmu ako spravodlivý trest za ich lenivosť a záhalčivosť? Hovorili im, že majú cvičiť, ale kvôli svojej lenivosti, kvôli zmäkčilému a neusporiadanému životu to nebrali na zreteľ; teraz sú ako vypasené jahnenca, ktoré sú ľahkou korisťou pre vlka. (...) Život bezpochyby nie je cvičisko a my sme zatiaľ hovorili

⁷ V prípade vlčieho dieťaťa je táto oddelenosť spôsobená neosvojením si reči, čo v plotinovskom jazyku znamená, že intelekt nezostupuje do vyššej imaginácie, ktorá sa pri absencii reči nedokáže vytvoriť.

⁸ Zároveň však akoby sme nerozpoznávali Plotinov rukopis.

⁹ Deje sa tak na pozadí obhajoby výskytu ziel vo svete, ktorý je riadený prozreteľnosťou.

len o hre. No tieto deti vyrastú v rovnakej nevedomosti; pre jedných i druhých príde čas opásať si meče a vziať si zbroj: táto situácia je oveľa vážnejšia ako súboj na cvičisku. Tí, čo sa ozbroja, porazia tých, čo sa neozbroja. Ale za mierumilovných sa nemá biť Boh; zákon chce, aby sme sa vo vojne uchránili udatnosťou, a nie modlitbami. Úrodu nezískame tým, že sa budeme modliť, ale tým, že budeme obrábať zem; a nebudeme zdraví, ak sa budeme zanedbávať“ (En. III, 2 (47), *O prozreteľnosti I*, Plotinos 2002, 47, Plotinos 2009, 229).

Medzi cnosťami vidíme fyzickú zdatnosť, udatnosť, pracovitost', starostlivosť o seba, prípadne duševnú spôsobilosť (ktorou sa myslí morálka). O praktických cnostiach stredného človeka – teda ani nie zvieraťa, ani nie intelektu –, ktorého sme stotožnili s dvoma imagináciami, sa dá hovoriť aj prostredníctvom metafory rôznych vlád v obci:

„Stredný človek (τῷ μέσῳ) je ako obec, kde prevláda dobrý prvok a ktorá sa teší z demokratickej vlády vyhýbajúcej sa krajnostiam“ (En. IV, 3 (28), *Ťažkosti spojené s dušou II*, Plotinos 1993, 118, Plotinos 2005, 139).

*

Ako by sme teda mohli zhrnúť pôsobenie vyššej duše na nižšiu? Svojou umiernenou schopnosťou vytvára cnostného človeka, ktorý nie je ani pôvodným zvieraťom, ani prístupujúcou intelektualizovanou dušou. Takto nižšia časť rozumnej duše, ktorá je vyššou imagináciou, môže obrazy nižšej imaginácie (pochádzajúce z túžiacej časti duše) porovnávať s obrazmi, ktoré sama obsahuje a ktoré sú „roztiahnutím“, prerozprávaním foriém, ideí. Len tým, ktoré sú v súlade s nižšou rozumnosťou, vyhovie a vyberie sa smerom k obrazu. Tak dochádza k prvej redukcii, iste nie fenomenologickej redukcii predpokladov, ale k ontologickej redukcii, keď nižšia časť rozumnej duše dopraje pozornosť niektorej z túžob nižšej duše alebo naopak, niektoré túžby ignoruje. Táto nižšia iracionálna duša je totiž dokonale zmätená a všetkými smermi vláčená túžbami, ktoré s dušou nesúvisia:

„Jednotlivé duše sú zamestnané zmyslami a vnemami; vnímajú mnoho vecí, protikladných prírode/prirodzenosti, ktoré im spôsobujú utrpenie a znepokojenie; kúsok, na ktorý majú dozerať, je chybný a stretáva vo svojej blízkosti veľa cudzích vecí; a túži po mnohých ďalších; má z nich pôžitok a jej pôžitok ju klame“ (En. IV, 8 (6), *O zostupe duše do tela*, Plotinos 1993, 226, Plotinos 2002, 251).

A opäť metafora usporiadania obce použitá na dušu: „U zvráteného človeka panuje húf [sklonov] a človek je výsledkom všetkých týchto zle ovládaných síl“ (En. IV, 3 (28), *Ťažkosti spojené s dušou II*, Plotinos 1993, 118, Plotinos 2005 139).

Aby sme ukázali ako výber prebieha, uvedieme dva citáty. Prvý je pomerne rozsiahly, jeho význam pre nami sledovanú myšlienku sa ukazuje v závere: najprv je vykreslená mnohosť túžob a ich „nosič“ (1. časť citátu), potom sa spomenie, že z afektu v cítení (v našom slovníku vnímaní) vzniká poznanie (v našom slovníku obraz) v duši (2. časť) a nakoniec uvidíme ako sa na základe tohto poznania rozlišujú afekty:

„Princíp sklonov a náchylností nie je totiž ani v hocijakom tel(es)e, ani v duši, keď ju berieme oddelene; duša nevyhľadáva sladké alebo horké chute; je to telo, ale telo, ktoré nie je prostým telom; má teda mnoho rozmanitejšie pohyby ako duša, pretože je nútené obracať sa do mnohých smerov, aby získalo to, čo je preň nevyhnutné. V jednom stave mu treba

niečo horké, v inom zas niečo sladké; niekedy potrebuje vlhko, vzápätí zas teplo; vôbec by nepotrebovalo všetko toto, keby bolo oddelené od duše (1. časť). Z utrpenia, ako sme povedali vyššie, pochádzalo poznanie; následne duša chcela odtiahnuť telo od predmetu, ktorý mu spôsobil bolesť a podnietila jeho útek; keď prvý postihnutý orgán, oboznámený s týmto postihnutím, sa pokúšal sám uniknúť a odtiahnuť sa. Rovnako aj tu ide o poznanie prostredníctvom cítenia a časti duše susediacej s telom, tej, ktorú nazývame príroda a ktorá dala telu stopu samej seba; príroda teda zakúša zreteľnú túžbu, ktorá je dokončením tej túžby, ktorá začala v tele¹⁰ (2. časť). Následne cítenie predstaví obraz predmetu a duša, ktorá to má za úlohu, v závislosti od tohto obrazu buď uspokojí potrebu, alebo ju odmietne. Nebude si všimnúť ani telo, kde túžba začala, ani prírodu, ktorá túžila následne“ (En. IV, 4 (28), *Ťažkosti spojené s dušou II*, Plotinos 1993, 121, Plotinos 2005, 143-144).

Duša (v našom slovníku nižšia časť racionálnej duše) usúdi na základe obrazu túžby, ktorý jej dodá senzitivna duša (v našom slovníku jej imaginácia), či uspokojí alebo nespokojí potrebu, či sa, inak povedané, zachová tak, alebo onak – či cnostne, alebo zbesilo.

O niečo nižšie v Plotinovom texte nachádzame podobnú myšlienku v trochu inej konštelácii:

„Ak je pravdou, že telesné sklony nesprievádza vždy prebudenie zreteľnej a jasnej túžby, ak sa telesný sklon preruší pred tým, ako by sme si uvedomili, že chceme piť či jesť, znamená to, že túžba postupuje do istého bodu, pokiaľ je v organizovanom tele, ale že príroda sa k nemu nepripája a že nemá ani úmysel, ani vôľu tak urobiť, pretože nie je dostatočne zhodný s prírodou, aby viedol až k nej; lebo ona dozerá na túžby a rozlišuje, či sú, alebo nie sú v zhode s ňou“ (En. IV, 4 (28), *Ťažkosti spojené s dušou II*, Plotinos 1993, 122, Plotinos 2005, 145).

Rozdiel medzi predposledným a posledným úryvkom, na ktorý sme narazili aj v jednej z predchádzajúcich prác o túžbe (pozri Karul 2011, 124), spočíva v tom, že v prvom prípade nevhodnú túžbu, ktorú priniesla prirodzenosť, preruší duša, v druhom prípade nevhodnú túžbu prinesenú telom preruší už prirodzenosť.¹¹

*

Stredný človek nie je jednoduchým prekladovým zariadením zmyslových vnemov do obrazov, ktoré sú ponúkané duši a sú ňou prijímané. Je prvým miestom, kde záľahu obrazov duša posudzuje porovnávajúc ich so zostúpenou formou intelektu, ktorým je dis-

¹⁰ Stretávame sa tu s rozdvojením telesnej úrovne na samotné telo a prírodu, najslabšiu dušu „celkom“ vnorenú do telesnosti.

¹¹ Druhý úryvok je znepokojujúci, pretože vnáša istú rozumnosť už do prírody, teda do zvierat, na ktoré nepôsobí jednotlivá ľudská duša. Širšiu štruktúru, do ktorej by sme túto ideu začlenili, môžeme len naznačiť: teoretická predstava človeka redukovaného na zviera aj pozorovanie „vlčieho dieťaťa“ sa vyznačujú malým súborom túžob či potrieb, v oboch prípadoch sú rudimentárne. Z toho by sme mohli vyvodit', že „živé telo“, teda zviera, nie je zvrátené, lenže práve predstavu zvrátenosti, mnohosti všelijakých túžob nám diktuje bežná predstava zverskosti človeka. To by znamenalo, že *sprvu* pomerne „nevinné“ telo je *následne* po pristúpení duše dezorientované mnohosťou túžob, ktoré nim zmietajú (túto mnohosť neobsahuje v sebe ani telo a ani duša, ale vynorí sa po ich priblížení) a len *potom* sa do zmätku túžob pokúša duša znova zaviesť poriadok.

kurzívny rozum¹², inak povedané vyššia imaginácia. A vyberá si, ktorej túžbe vyhovie, čo bude robiť. Ale tým, čo si – ba dokonca či vôbec – bude myslieť, niektoré túžby uzatvárajú myslenie do starosti o nadmieru telesných túžob. Vozík zvieracej duše prináša so sebou možnosť žiť na tomto svete, zároveň je zásobárňou najrozmanitejších túžob. Duša využíva ponúknutú možnosť života a zároveň intelektualizuje túžby. Iste, pravý život je inde, ale „my“ sme aj tu a treba zvládnuť túto úroveň žitia.

Literatúra

- DEPRAZ, N.: (2003): The intimate Other. In: Komendzinski, T. (ed.): *Theoria et Historia Scientiarum*, t.7, z. 1. Toruń, 163-179.
- DEPRAZ, N.: (2007): Husserlova teória subjektivity ako alterológia. *Filozofia*, 62 (5), 403-412.
- DUFOUR, R. (2006): Le rang de l'âme du monde au sein des réalités intelligibles et son rôle cosmologique chez Plotin. In: *Etudes Platoniciennes*, III, L'âme amphibie, études sur l'âme selon Plotin. Paris: Les Belles Lettres, 89-102.
- FULKA, J. (2011): Dítě z lesa jako filosofický problém: několik poznámek k filosofickému pozadí Itardovy *Zprávy o Victorovi z Aveyronu*. *Cornova*, (1-2), 7-22.
- KARUL, R. (2011): Láska ako hybnosť a nehybnosť. In: Karul, R. et al.: *Subjektivita/intersubjektivita*. Bratislava: Filozofický ústav (Príloha časopisu *Filozofia*), 114-130.
- PLOTIN (1997): *Première Ennéade*. Paris: Les Belles Lettres (Classiques en poche).
- PLOTIN (2002): *Troisième Ennéade*. Paris: Les Belles Lettres (Classiques en poche).
- PLOTIN (1993): *Ennéades, IV*. Paris: Les Belles Lettres.
- PLOTIN (2002): *Traité 1 – 6*. Paris: Flammarion.
- PLOTIN (2005): *Traité 27 – 29*. Paris: Flammarion.
- PLOTIN (2009): *Traité 45 – 50*. Paris: Flammarion.
- PLOTIN (2010): *Traité 51 – 54*. Paris: Flammarion.
- TOULOUSE, S. (2006): Le véhicule de l'âme chez Plotin: De la réception d'une hypothèse cosmologique à l'usage dialectique de la notion. In: *Etudes Platoniciennes*, III, L'âme amphibie, études sur l'âme selon Plotin. Paris: Les Belles Lettres, 103-128.
- VYDROVÁ, J. (2007): Medzi subjektivitou a intersubjektivitou. *Filozofia*, 62 (8), 668-673.

Text vznikol na Filozofickom ústave SAV ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0201/11 „Intencionalita, afektivita, existencia v intersubjektívnej situácii“.

Róbert Karul
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR
e-mail: filorobo@savba.sk

¹² Diskurzívny rozum je koncízne pomenovanie toho, čo sme doteraz nazývali opisne „podoba myslenia viazaného na reč.“